

І.В.Онищенко,
канд. філолог. наук,
доцент,
Криворізький ДПУ

НАПРЯМИ Й ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ В НАВЧАННІ РІДНОЇ МОВИ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядаються актуальні питання навчання рідної мови старших дошкільників і молодших школярів. Запропоновані шляхи забезпечення наступності в навчанні мови дітей цих вікових категорій.

В статье рассмотрены актуальные вопросы обучения родному языку старших дошкольников и учеников младшей школы. Предложены пути обеспечения преемственности в обучении языку детей этих возрастных категорий.

In clause (article) pressing questions of training to the native language of the senior preschool children and pupils of younger school are considered. Ways of maintenance of perspectivity to training are offered to language of children of these age categories.

У Національній доктрині розвитку освіти вказується, що безперервність освіти реалізується шляхом забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, які функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені [6, с. 6]. Взаємозалежність та взаємна орієнтація двох послідовних освітніх ланок, дошкільної та початкової, забезпечує процесам навчання та розвитку неперервний та перспективний характер.

Державний статус української мови, концепції її навчання вимагають безперервної лінгвістичної освіти, глибокого засвоєння мовних норм, підвищення рівня культури мовлення, формування мовленнєвих умінь і навичок з дошкільного віку. Сучасні програми навчання і виховання дітей дошкільного віку ("Базова програма розвитку дитини", "Малюток", "Дитина" та ін.) оцінюють розвиток мовлення як основу повноцінного гармонійного розвитку особистості дитини. Заняття з розвитку мовлення в дошкільному закладі повинні закласти підґрунтя лінгвістичної підготовки дітей, розкрити красу, багатство української мови.

У сучасній педагогіці феномен наступності розглядають як загальнонауковий принцип (М.Махмутов, І.Лернер), психолого-педагогічний принцип (В.Давидов), загальнодидактичний принцип (В.Онищук, Ю.Бабанський, О.Савченко, М.Богданович),

дидактичний принцип (В.Мадзігон), інструмент, що дозволяє проникнути до суті дидактико-методичних проблем (М.Корольова, І.Лур'є, К.Нешков та ін.).

А.Леушина звертала увагу на необхідність більш раціонально використовувати можливості дітей на різних вікових етапах, пропонувала створити єдину, що поступово ускладнюється, систему, у якій повинні відбиватися переходи від кількісних до якісних показників знань [2, с.47]. О.Запорожець підкреслював, що з метою удосконалення наступності, насамперед потрібно "мати на увазі внутрішній, органічний зв'язок загального фізичного й духовного розвитку на перетині дошкільного і шкільного дитинства, внутрішню підготовку до переходу від одного ступеня формування дитячої особистості до іншого" [1, с.41]. Учений був глибоко переконаний у тому, що тільки спільна систематична робота педагогів дошкільних закладів і школи дозволить вирішити складну й актуальну проблему наступності на належному науково-методичному рівні.

Отже, підходи науковців до реалізації наступності зорієнтовані передусім на інтеграцію двох ланок освіти, на усунення суперечок між запитамі школи, завищеними вимогами батьків, стосовно підготовки дітей; між непідготовленістю окремих учнів, які не відвідували дошкільних навчальних закладів, і необхідністю враховувати специфіку дошкільної освіти.

У лінгводидактиці наступність розглядається як важлива передумова успішного засвоєння дітьми мовних явищ (М.Вашуленко, М.Львов, К.Плиско та ін.). На думку М.Львова, "наступність полягає в послідовності та систематичності розміщення матеріалу, в опорі на вивчене і досягнутий учнями рівень мовленнєвого розвитку" [3, с.150]. К.Плиско зазначає, що "цей принцип передбачає раціональне використання набутих раніше знань і навичок при вивченні нового мовного матеріалу і підготовку до свідомого сприймання наступних тем" [7, с.39].

Сьогодні відсутній цілісний, системний, всеохоплюючий підхід до реалізації наступності, який би задовольняв потреби обох ланок: і дошкільної, і початкової. Серед причин, що викликають розмежованість, відокремленість вказаних ланок освіти, у педагогічній науці називають такі: 1) невідповідність сучасних шляхів реалізації наступності науковим уявленням про самоцінність кожного вікового періоду розвитку дитини; 2) відсутність спрямованості процесу навчання й виховання на вікові можливості

та особливості дітей; 3) поспішне проходження важливих для дітей стадій розвитку. Так, з боку дослідників у галузі дошкільної лінгводидактики зафіксовано ряд тенденцій: 1) спрощене розуміння в школі змісту мовної освіти дітей у дошкільному віці, її значення; 2) незавершеність ліній освітньо-виховної роботи, розпочатої у дошкільному дитинстві; 3) недоопрацювання початкової школи щодо усунення шкільного стресу з позицій корекційно-розвиваючого підходу; 4) неможливість компенсувати сімейним вихованням, різними короткочасними формами підготовки дитини до школи.

Дослідники початкової ланки мовної освіти зі свого боку вбачають такі недоліки у підготовці дітей до школи: 1) дублювання завдань, змісту, методів, форм і засобів навчання рідної мови молодших школярів; 2) деформація істинної дошкільної освіти в напрямку посилення неспецифічних для неї форм навчання; 3) підміна завдань загального розвитку дитини вивченням у дошкільному навчальному закладі програми першого класу; 4) наявність різнорівневої лінгвістичної підготовки дітей до школи та ін.

У практиці дошкільного й початкового навчання проблему наступності вирішують традиційно: у дошкільних закладах форсують темпи розвитку дошкільників, надаючи перевагу вимогам і особливостям шкільного навчання, а у школі заново опрацьовують вже відомий дітям мовний матеріал, подекуди орієнтуючись на тих декількох учнів, що не відвідували дошкільний заклад, узагальнюють і систематизують його впродовж навчання грамоти.

На наш погляд, дана проблема не є достатньо дослідженою, вона набуває все більшої значності й актуальності й потребує нагального вивчення.

Мета дослідження полягає у визначенні напрямів та шляхів забезпечення наступності у навчанні рідної мови дошкільників та молодших школярів.

Наступність у дошкільній лінгводидактиці розуміють як необхідну умову безперервності розвиваючого навчання мови між дошкільною й шкільною ланками освіти, що забезпечується взаємозв'язком усіх компонентів лінгводидактичної системи: мети, змісту, методів, засобів, форм. Вивчення мовних явищ відбувається за принципом від простого до складного, від неповного знання до більш повного. Це сприяє тому, що система раніше засвоєних знань і вмінь, на яку спираються учні, ускладнюється через уведення нових мовних явищ. Отже, наступність характеризується осмисленням

пройденого на новому, вищому рівні, підкріпленням уже наявних знань новими, розкриттям нових зв'язків, завдяки чому рівень знань, умінь і навичок учнів постійно зростає.

Освітні програми для дошкільних закладів повинні розроблятися з обов'язковим урахуванням певного комплексу вимог. Водночас програми навчання дітей у початковій школі мають бути зорієнтовані на підготовку, яку забезпечують дошкільні заклади. Успішний перехід з дошкільної ланки освіти на початкову забезпечуватиме дотримання узгодженої змістової лінії навчання. Сучасна українська дошкільна лінгводидактика буде процес розвитку усного мовлення дитини на засадах комунікативно-діяльнісного підходу. Про це йдеться у базовій програмі "Малятко": "вартісну новизну ... становить комунікативно-діяльнісний підхід, тобто моделювання природних мовленнєвих ситуацій, що підвищує мовленнєву активність дитини" [4, с. 6].

Програму з української мови для 1-2 класів середньої загальноосвітньої школи побудовано за такими змістовими лініями, як комунікативна, лінгвістична, лінгвокраїнознавча, об'єднаними діяльнісною лінією, "яка забезпечує практичні уміння й навички, передбачені програмою з мови й мовлення" [8, с. 10]. Отже, дотримання вимог комунікативно-діяльнісного підходу до розвитку й удосконалення усного й писемного видів мовлення засвідчує єдність концептуальних поглядів української лінгводидактики на навчання мови дітей дошкільного й молодшого шкільного віку.

Стосовно окреслення лінгвістичного аспекту навчання мови слід зазначити у навчальних програмах для дошкільних закладів та початкової школи не висвітлено послідовного, з урахуванням наступності, розвитку цієї змістової лінії навчання мови. Так, відповідно до лінгвістичної змістової лінії програми навчання мови першокласники повинні одержати уявлення про те, що слова складаються зі звуків, ознайомитися з їх смислорозрізняювальною роллю, навчитися вимовляти ланцюжок звуків і виділяти перший та останній у слові тощо. Такі уявлення та вміння діти вже одержали протягом п'ятого і шостого років життя, тоді ж ознайомилися з поняттями "склад", "наголос", навчилися визначати одно-, дво- і трискладові слова, працювати зі звуковою моделлю слова. Отже, у п'ятирічному віці діти виявляють стійкий інтерес до звукового боку слова, а от шестирічним дітям це вже не так цікаво, і більш зосереджено вони вчать читати.

З метою дослідження та розв'язання даної проблеми нами здійснено аналіз навчальних підручників та методичних посібників для навчання української мови дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Перед нами стояла мета – визначити ефективність вправ та завдань, які забезпечують розвиток умінь та навичок на заняттях з рідної мови. Для реалізації поставленої мети нами вирішувалися певні завдання, зокрема, визначалася: 1) практична спрямованість вправ та завдань; 2) логічність запропонованої у підручниках системи дидактичних вправ та завдань; 3) наявність чітких інструкцій для виконання дітьми запропонованих вправ та завдань; 4) якість художнього оформлення навчальних підручників та методичних посібників, наявність у них сюжетної основи.

Проведений аналіз показав, що більшість навчальних завдань та вправ побудовані у логічній послідовності, мають чітко сформульовані інструкції до їх виконання дітьми, а також цікаве художнє оформлення та сюжетну основу, яка передбачає у більшості випадків інтерактивне навчання, що, безумовно, значно підвищує інтерес дітей до виконання поставлених завдань і до вивчення рідної мови в цілому.

Відповідно до провідного виду діяльності кожному віковому періоду повинні відповідати певні форми навчання мови: у дошкільному віці – ігри-заняття, заняття з використанням ігрових ситуацій; у школі – заняття-уроки та зберігаються ігри-заняття. Психолого-педагогічними дослідженнями доведено, що ігрова діяльність, притаманна дітям дошкільного віку, і навчальна не є абсолютно відокремленими явищами. Гра за своїм змістом здійснює навчання, несе в собі навчальні завдання, які відображаються в цікавій для дітей формі. Саме у грі розвивається генетична здатність до навчання, дитина оволодіває універсальними елементами навчальної діяльності (сприйняття завдання, дотримання правила, добір способів вирішення завдання, уміння спостерігати, запам'ятовувати й відтворювати, пояснювати, оцінювати тощо).

Теорія і практика дошкільної лінгводидактики пріоритет у навчанні мови надають саме ігровим методам і прийомам: "Провідним методом словникової роботи є дидактичні ігри з іграшками, картинками, предметами та словесні дидактичні ігри" [5, с. 92], "Найбільш ефективним методом формування в дошкільників знань з граматичного боку мови є дидактичні ігри" [5, с. 90], "Щоб навчити дітей діалогічного мовлення, використовують тематичні

ігрові мовні ситуації, побудовані на діалозі” [5, с. 93], “Розвивати монологічне мовлення допомагають дидактичні ігри з предметами, картинками, словесні дидактичні ігри” [5, с. 94].

Як показує практика, достатня кількість вчителів перших класів через необізнаність з особливостями дошкільного віку навчання мови проводять у формі уроків, дуже обмежено використовують ігрові прийоми та ігрову діяльність дітей; почасти задають дітям домашнє завдання навчального характеру. У дітей і шостою, і сьомою років життя не згасає потяг до ігрової діяльності як суттєвої потреби їх розвитку, важливої форми життєдіяльності, тому ігрові методи та прийоми повинні домінувати також у навчанні мови і в I класі, що забезпечить легку адаптацію до нового етапу життя. Навчальні завдання найкраще подавати через гру, або вони можуть породжуватися грою; як різновиди гри можна організувати навіть моделювання, експериментування тощо, що забезпечить формування навчальної діяльності й включення дитини до процесу систематичного навчання.

Забезпечення наступності між дошкільним закладом та першим класом може відбутися за умов інтересу до навколишнього. Створити такі умови допоможе казка. За допомогою казки можливо неформальне усвідомлення знань. Тому в першому класі доцільне використання уроку-казки, уроку-подорожі, уроку-пригоди, в яких навчальний матеріал подається у формі драматизації. Наступність у розвитку мови забезпечується і вивченням прислів'їв, приказок, загадок, скоромовок. Ці малі жанри українського фольклору повинні супроводжувати кожний урок з розвитку мови.

Отже, основними шляхами забезпечення наступності й перспективності в навчанні рідної мови дошкільників і молодших школярів є:

- встановлення взаємозв'язку усіх компонентів лінгводидактичної системи: мети, змісту, методів, засобів, форм навчання;
- забезпечення перспективності у вивченні рідної мови: опрацьовуючи мовні явища, вчитель повинен не тільки спиратися на вже відоме дітям, а й встановлювати зв'язок матеріалу, що вивчається на даному етапі, з наступним, адже перспективне вивчення мови дозволяє розглядати виучуваний матеріал ширше, створює базу для міцного засвоєння тем і розділів;
- надання пріоритету розвитку продуктивно-творчих і творчих видів навчально-мовленнєвої та художньо-мовленнєвої

- діяльності як основи для формування продуктивної уяви, творчого мислення, дитячої самостійності, ініціативи;
- забезпечення зв'язку провідних видів діяльності суміжних періодів навчання, опори на актуальний для даного вікового періоду вид діяльності, й створення умов для формування елементів провідної діяльності наступного вікового періоду;
 - формування у дошкільників свідомого ставлення до мови, а також елементів усвідомленої оцінки й контролю.

Таким чином, з метою успішного розв'язання проблем наступності й перспективності в навчанні рідної мови дошкільників та молодших школярів потрібно забезпечити єдиний рівень підготовки дітей, що приходять до першого класу; вдосконалити процес навчання в школі, встановивши логічні зв'язки між мовленнєвою підготовкою дошкільників і молодших школярів; визначити перспективи у навчанні української мови від дошкільного дитинства до кінця початкової школи; забезпечити зв'язок провідних видів діяльності старших дошкільників та учнів початкової школи. Урахування вище вказаних аспектів у навчанні рідної мови дошкільників та молодших школярів забезпечуватиме її якісне засвоєння, сприятиме успішному розв'язанню питання безперервної освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Запорожец А.В. Педагогические и психологические проблемы всестороннего развития и подготовки к школе старших дошкольников / А.В.Запорожец // Дошкольное воспитание. – 1972. – № 4. – С.37-42.
2. Леушина А.М. Задачи детского сада в свете требований современной начальной школы / А.М.Леушина // Дошкольное воспитание. – 1972. – № 4. – С. 47-52.
3. Львов М.Р. Словарь-справочник по методике русского языка: Учеб. пособие. / М.Р.Львов. – М.: Просвещение, 1998. – 240 с.
4. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. – К., 1999. – 286 с.
5. Методичні рекомендації до програми виховання дітей дошкільного віку “Малятко”. – К., 1993. – 255с.
6. Національна доктрина розвитку освіти // Дошкільне виховання. – 2002. – №7. – С. 4-9.
7. Плиско К.М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект): Навч. посіб. – Х.: Основа, 1995. – 240с.

8. Програми для середньої загально-освітньої школи. 1-2 класи. – К.: Поч. шк. – 2001. – 296 с.

*І.О.Козаченко,
пошукувач,
Криворізький ДПУ*

АНАЛІЗ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ І СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті розглядаються загально дидактичні підходи до конструювання змісту навчання, аналізується необхідність комплексного розгляду сторін цілісного педагогічного процесу, побудови змісту навчання географії на основі гармонізації змістового та процесуального компонентів.

В статье рассматриваются общедактические подходы к конструированию содержания обучения, анализируется необходимость комплексного рассмотрения сторон целостного педагогического процесса, построения содержания обучения географии на основе гармонизации содержательного и процессуального компонентов.

In article the general and didactic approaches to designing of the content of training are considered, necessity of complex consideration of the parties of complete pedagogical process, construction of the content of training of geography on the basis of harmonisation of substantial and remedial components is analyzed.

Аналіз наукової літератури й педагогічної практики показує, що якість освітнього процесу, усунення труднощів, які виникають у школярів в навчанні, багато в чому пов'язані з забезпеченням цілісності різних сторін педагогічного процесу – мотиваційної, змістової та процесуальної. Ці особливості достатньо рельєфно виділяються під час аналізу змісту навчання, що закономірно формується на загальних підходах до конструювання змісту освіти на даному етапі розвитку педагогічної науки (І.Д.Бех, В.І.Бондар, В.В.Краєвський, І.Я.Лернер, В.І.Лозова, І.В.Малафійк, М.М.Скаткін, В.О.Сластьонін та ін.)

Питанням побудови й удосконалення змісту навчання географії велику увагу приділяють М.М.Баранський, А.В.Даринський, С.Г.Кобернік, В.П.Корнеєв, В.П.Максаковський, П.О.Масляк, І.С.Матрусов, О.М.Топузов, В.Ю.Пестушко, Л.М.Панчешнікова та ін.

Зміст освіти є одним з головних елементів у структурі процесу навчання, має історичний характер і визначається цілями, завданнями освіти на тому чи іншому етапі розвитку суспільства й педагогічної науки.

Основні теорії формування змісту освіти – матеріальна та формальна, склалися протягом кінця XIII – початку XIX століть.

Метою матеріальної освіти (Я.А.Коменський, Г.Спенсер) є